

OPINIE I KOMENTARZE FRDL

OPINIA nr 17/2023

GŁOSOWANIE PRZEZ PEŁNOMOCNIKA W WYBORACH POWSZECHNYCH NA TŁE INSTYTUCJI PEŁNOMOCNICTWA W PRAWIE POLSKIM

dr Mariusz Paradowski

1. Wiadomości wstępne

Prawo wyborcze jest niezwykle ważną częścią systemu normatywnego. W jego obszarze istnieje wiele złożonych i trudnych zagadnień, wykazujących znaczenie praktyczne i na ogół ujawniających się podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego, Sejmu i Senatu, prezydenckich oraz samorządowych. Nie ulega wątpliwości, iż wśród licznych zawitości tego prawa kluczową rolę spełnia instytucja głosowania przez pełnomocnika. Co do zasady problematyka dotycząca pełnomocnictwa oraz statusu prawnego pełnomocnika nie zamyka się wyłącznie w sferze prawa wyborczego, lecz wyraźnie kształtuje się w płaszczyźnie innych gałęzi prawa. Mając na uwadze stosunkowo nowatorski model głosowania przez pełnomocnika, który obowiązuje w Polsce od 2010 roku warto podjąć analizę prawną na temat wymienionej instytucji prawnej.

2. Instytucja pełnomocnictwa oraz status prawny pełnomocnika w różnych gałęziach prawa

Wkraczając w problematykę dotyczącą głosowania przez pełnomocnika w wyborach powszechnych warto na początku zwrócić uwagę na pochodzenie instytucji pełnomocnictwa oraz status prawny pełnomocnika w różnych gałęziach prawa. W każdej procedurze (cywilnej, karnej, administracyjnej) wymieniony podmiot posiada własną specyfikę oraz indywidualny charakter prawny. Wykazuje on również ugruntowaną tradycję[1].

[1] zob. K. Kolańczyk, Prawo rzymskie, Warszawa 1986, podobnie: S. Gołąb, O pełnomocnikach w procesie cywilnym, Warszawa 1938.

W **prawie prywatnym** uprawnionym do działania w imieniu mocodawcy jest przeważnie pełnomocnik profesjonalny (adwokat, radca prawny). W wyjątkowych sytuacjach przed sądem cywilnym w imieniu strony może występować członek najbliższej rodziny. Dla przykładu jednak, wedle wyroku[2] Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu zięć nie należy do kręgu osób bliskich, które z uwagi na stosunek bliskości mogą reprezentować stronę w postępowaniu sądowym. Podstawę prawną dla działania pełnomocnika stanowi ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego[3]. Stosownie do treści przepisu art. 87 i nast. niniejszego aktu prawnego pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny, w sprawach własności intelektualnej także rzecznik patentowy, a w sprawach restrukturyzacji i upadłości także osoba posiadająca licencję doradcy restrukturyzacyjnego, a ponadto osoba sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony oraz osoba pozostająca ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia, współuczestnik sporu, jak również małżonek, rodzeństwo, zstępni lub wstępni strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia. Pełnomocnikiem osoby prawnej lub przedsiębiorcy, w tym nieposiadającego osobowości prawnej, może być również pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego. Osoba prawna prowadząca na podstawie odrębnych przepisów obsługę prawną przedsiębiorcy, osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej może udzielić pełnomocnictwa procesowego – w imieniu podmiotu, którego obsługę prawną prowadzi – adwokatowi lub radcy prawnemu, jeżeli została do tego upoważniona przez ten podmiot. W sprawach o ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka i o roszczenia alimentacyjne pełnomocnikiem może być również przedstawiciel właściwego w sprawach z zakresu pomocy społecznej organu jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowej, mającej na celu udzielanie pomocy rodzinie. W przypadkach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego pełnomocnikiem rolnika może być także przedstawiciel organizacji zrzeszającej rolników indywidualnych, której rolnik jest członkiem. W sprawach związanych z ochroną praw konsumentów pełnomocnikiem może być przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należy ochrona konsumentów. Co ważne, w postępowaniu kasacyjnym przed Sądem Najwyższym istnieje przymus adwokacko-radcowski. Oznacza to, że strona musi być tutaj reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego. Szeroko na ten temat wypowiedziała się judykatura. W myśl postanowienia[4] Sądu Najwyższego w Warszawie w postępowaniu przed tym sądem obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych, a w sprawach własności przemysłowej także przez rzeczników patentowych. Zastępstwo to dotyczy także czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji, chyba że stroną, jej organem, jej przedstawicielem ustawowym lub pełnomocnikiem jest sędzia, prokurator, notariusz albo profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych, a także gdy stroną, jej organem lub jej przedstawicielem ustawowym jest adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Przepis ten znajduje zastosowanie również w postępowaniu wywołanym wniesieniem skargi na przewlekłość postępowania, jeżeli do jej rozpoznania właściwy jest Sąd Najwyższy. Zgodnie natomiast z postanowieniem[5] Sądu Okręgowego w Warszawie brak należytego wykazania przed sądem umocowania pełnomocnika do działania w imieniu strony (obu stron) stanowi przeszkodę uniemożliwiającą rozpoznanie sprawy. W zakresie analizowanej instytucji stanowisko zajęła również doktryna prawnicza. Z. Radwański oraz A. Olejniczak odnotowali, iż: „z uwagi na to, że pełnomocnik dokonuje czynności prawnej, musi mieć zdolność do czynności prawnych. Wystarczy jednak, aby miał ograniczoną zdolność do czynności prawnych”[6].

[2] Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 15 stycznia 2014 r., I ACa 1318/13, Legalis nr 1049714

[3] t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, 1981, 2052, 2262, 2270, 2289, 2328, 2459, z 2022 r. poz. 1, 366, 480, 807, 830, 974, 1098, 1301, 1371, 1692, 1855, 1967, 2127, 2140, 2180, 2339, 2436, 2600, 2687, z 2023 r. poz. 289, 326, 403, 535, 556, 614, 739, 803, 852

[4] Postanowienie Sądu Najwyższego w Warszawie z dnia 16 czerwca 2021 r., I NSP 57/21, Legalis nr 2667911

[5] Postanowienie SO w Warszawie z dnia 12 października 2022 r. XXIII Zs 78/22, Legalis nr 2878108

[6] Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2017, s. 343

Należy również zauważyć, iż na gruncie **prawa cywilnego** ustawodawca dokonał najszerszej klasyfikacji pełnomocnictw oraz wyodrębnił: pełnomocnictwo: ogólne, szczególne i rodzajowe. Zgodnie z treścią przepisu art. 88 k.p.c. pełnomocnictwo może być albo procesowe – bądź to ogólne, bądź do prowadzenia poszczególnych spraw – albo do niektórych tylko czynności procesowych. Pełnomocnictwo do niektórych tylko czynności procesowych może obejmować wyłącznie upoważnienie do odbioru pism sądowych. Pełnomocnictwa takiego można udzielić każdej osobie fizycznej (pełnomocnik do doręczeń). Instytucja pełnomocnika do doręczeń jest ważnym rozwiązaniem prawnym nie tylko przed sądem cywilnym. Znalazła ona także zastosowanie po postępowaniu karnym oraz procedurze administracyjnej. Szczegółowe uregulowania prawne dotyczące pełnomocnictwa wynikają także z ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny[7]. Na podstawie treści przepisu art. 98 i nast. wymienionego aktu prawnego pełnomocnictwo ogólne obejmuje umocowanie do czynności zwykłego zarządu. Do czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu potrzebne jest pełnomocnictwo określające ich rodzaj, chyba że ustawa wymaga pełnomocnictwa do poszczególnej czynności. Jeżeli do ważności czynności prawnej potrzebna jest szczególna forma, pełnomocnictwo do dokonania tej czynności powinno być udzielone w tej samej formie. Pełnomocnictwo ogólne powinno być pod rygorem nieważności udzielone na piśmie. Może być w ono każdym czasie odwołane, chyba że mocodawca zrzekł się odwołania pełnomocnictwa z przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa. Umocowanie wygasa ze śmiercią mocodawcy lub pełnomocnika, chyba że w pełnomocnictwie inaczej zastrzeżono z przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa. Wskutek wygaśnięcia umocowania pełnomocnik obowiązany jest zwrócić mocodawcy dokument pełnomocnictwa. Jeżeli zawierający umowę jako pełnomocnik nie ma umocowania albo przekroczy jego zakres, ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta. Jednostronna czynność prawna dokonana w cudzym imieniu bez umocowania jest nieważna.

Ważnym rozwiązaniem prawnym przewidzianym w prawie cywilnym jest instytucja **pełnomocnictwa substytucyjnego**. Stosownie do treści przepisu art. 106 k.c. pełnomocnik może ustanowić dla mocodawcy innych pełnomocników tylko wtedy, gdy umocowanie takie wynika z treści pełnomocnictwa, z ustawy lub ze stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa. Innymi słowy, warunkiem ustanowienia dalszych pełnomocników w określonej sprawie jest oświadczenie woli do powołania innych pełnomocników zawarte w treści pełnomocnictwa. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego w Warszawie[8] pełnomocnik główny może ustanawiać dla mocodawcy dalszych pełnomocników (substytucja), gdy wynika to z treści pełnomocnictwa, przepisów ustawowych lub ze stosunku prawnego będącego źródłem pełnomocnictwa. Fakt przyznania prawa do ustanowienia substytutów należy interpretować według oświadczenia woli o ustanowieniu pełnomocnictwa, uwzględniając reguły interpretacyjne wynikające z art. 65 § 1 k.c., a w przypadku umowy, jako stosunku podstawowego – przy uwzględnieniu również art. 65 § 2 k.c. Przy analizie tej należy jednak zachować szczególną ostrożność, mając na względzie, że art. 106 k.c. czyni odstępstwo od zasady, zgodnie z którą pełnomocnictwo opiera się na szczególnym zaufaniu mocodawcy do pełnomocnika. Dopuszczalność udzielenia dalszego pełnomocnictwa nie jest uzależniona od rodzaju pełnomocnictwa przysługującego pełnomocnikowi głównemu. Niezależnie zatem od tego, czy mocodawca udzielił pełnomocnictwa ogólnego, rodzajowego, czy szczególnego, pełnomocnik główny może ustanowić substytut tylko w takim zakresie, w jakim przysuguje mu umocowanie, a substytucji nie można domniemywać z rodzaju pełnomocnictwa.

[7] t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360, 2337, 2339, z 2023 r. poz. 326, 1285

[8] Wyrok SN w Warszawie z dnia 15 września 2020 r., II CSK 98/20, Legalis nr 2473380

Inaczej przedstawia się charakter prawny instytucji pełnomocnictwa oraz model działania pełnomocnika w **postępowaniu karnym**. Prawodawca wprowadził tutaj dwie kategorie podmiotów: obrońcę działającego w imieniu oskarżonego oraz pełnomocnika reprezentującego pokrzywdzonego w postępowaniu z oskarżenia prywatnego bądź występującego obok prokuratora w imieniu osoby doświadczonej przestępstwem w procesie z oskarżenia publicznego. W tym zakresie wypowiedziała się literatura prawnicza. R. Szarek nadmienił, że: „w doktrynie polskiego procesu karnego od dawna używa się określenia tzw. pełnomocnictwa obrończego na oznaczenie upoważnienia do obrony w postępowaniu karnym. Oprócz instytucji pełnomocnictwa obrończego w procesie karnym występuje drugi rodzaj pełnomocnictwa, tzw. pełnomocnictwo właściwe, które oznacza upoważnienie do reprezentowania w procesie karnym interesów innych uczestników postępowania poza oskarżonym”[9]. Szczegółowe rozwiązania normatywne w obszarze dotyczącym pełnomocnika w procesie karnym zostały omówione przez prawodawcę na gruncie ustawodawstwa zwykłego. Podstawę prawną stanowi ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego[10]. Wedle treści przepisu art. 77 i nast. przedmiotowego źródła prawa oskarżony może mieć jednocześnie nie więcej niż trzech obrońców. W myśl wyroku[11] Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu oskarżony ma prawo nie tylko do korzystania z jednego obrońcy, ale może wszak ustanowić ich nawet trzech. Może to uczynić w każdej fazie postępowania i na każdym etapie rozprawy. Aby nowy obrońca mógł skutecznie i realnie podjąć swoje obowiązki winien zapoznać się z materiałem sprawy. Co więcej, oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. W postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli: nie ukończył 18 lat, jest głuchy, niemy lub niewidomy, zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona lub zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny. Oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę. Podmiot ten musi mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym, jeżeli zarzucono mu zbrodnię. Obrońca z urzędu wyznaczany jest z listy obrońców. Obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury lub ustawy o radcach prawnych. W pozostałych przypadkach, obrońcę ustanawia oskarżony; do czasu ustanowienia obrońcy przez oskarżonego pozbawionego wolności, obrońcę może ustanowić inna osoba, o czym niezwłocznie zawiadamia się oskarżonego. Obrońca może bronić kilku oskarżonych, jeżeli ich interesy nie pozostają w sprzeczności. Niezwykle ważny jest mechanizm działania obrońcy. Może on przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść oskarżonego.

Odrębną pozycję w procesie karnym wypełnia pełnomocnik. Na podstawie treści przepisu art. 87 i nast. k.p.k. strona inna niż oskarżony może ustanowić pełnomocnika. Osoba niebędąca stroną może ustanowić pełnomocnika, jeżeli wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu. Pełnomocnikiem może być adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Należy pamiętać, że przepis art. 89 wymienionej ustawy odsyła do norm procedury cywilnej. I tak, w kwestiach dotyczących pełnomocnika, a nieunormowanych przez przepisy niniejszego kodeksu, stosuje się odpowiednio przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym.

Omawiając powyższą tematykę warto zwrócić uwagę na regulacje prawne związane z instytucją pełnomocnictwa oraz pozycję pełnomocnika na tle postępowania administracyjnego. Unormowanego na podstawie ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. - Kodeks **postępowania administracyjnego**[12]. Należy odnotować, że w procedurze administracyjnej wymienione zagadnienia są uregulowane dość lakonicznie.

[9] R. Szarek, Z problematyki pełnomocnika w procesie karnym [w:] Palestra 16/5, Warszawa 1972, s. 48

[10] t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, 1855, 2582, 2600, z 2023 r. poz. 289, 535, 818

[11] Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 11 marca 2015 r., II AKa 10/15, Legalis nr 1213644

[12] t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 775

Istnieją tutaj wyłącznie dwa artykuły odnoszące się względem pełnomocnika oraz pełnomocnictwa.

- W myśl treści przepisu art. 32 k.p.a. strona może działać przez pełnomocnika, chyba że charakter czynności wymaga jej osobistego działania.
- Zgodnie zaś z treścią przepisu art. 33 tej ustawy pełnomocnikiem strony może być osoba fizyczna posiadająca zdolność do czynności prawnych.

Pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie lub zgłoszone do protokołu. Pełnomocnik dołącza do akt oryginał lub urzędowo poświadczony odpis pełnomocnictwa. Adwokat, radca prawny, rzecznik patentowy, a także doradca podatkowy mogą sami uwierzytelnić odpis udzielonego im pełnomocnictwa oraz odpisy innych dokumentów wykazujących ich umocowanie. Organ administracji publicznej może w razie wątpliwości zażądać urzędowego poświadczenia podpisu strony. W sprawach mniejszej wagi organ administracji publicznej może nie żądać pełnomocnictwa, jeśli pełnomocnikiem jest członek najbliższej rodziny lub domownik strony, a nie ma wątpliwości co do istnienia i zakresu upoważnienia do występowania w imieniu strony. Oznacza to, że w postępowaniu administracyjnym pełnomocnikiem strony może być w zasadzie każdy, kto posiada co najmniej ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Taką zdolność mają osoby powyżej 13 roku życia lub osoby nieubezważnione całkowicie. W ocenie R. Kędziory: „z uwagi na fakt, iż uregulowania prawne w zakresie pełnomocnictwa zawarte w k.p.a. nie są kompletne, przy wyjaśnieniu zagadnień prawnych odnoszących się do tej instytucji należy posłankowo stosować zasady wyrażone w prawie cywilnym[13].

Zbliżony do postępowania administracyjnego zakres regulacji prawnej w zakresie pełnomocnictwa istnieje w **prawie podatkowym**. Wymienioną instytucję prawodawca sprecyzował w przepisach ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa[14]. Stosunkowo nowym rozwiązaniem prawnym przyjętym na gruncie prawa podatkowego jest instytucja tymczasowego pełnomocnika szczególnego. Wedle treści przepisu art. 138l wskazanej ustawy w sprawie niecierpiącej zwłoki organ podatkowy wyznacza dla osoby nieobecnej tymczasowego pełnomocnika szczególnego, upoważnionego do działania do czasu wyznaczenia przez sąd kuratora dla osoby nieobecnej. Tymczasowym pełnomocnikiem szczególnym może być w pierwszej kolejności wyznaczony przez organ podatkowy członek rodziny osoby nieobecnej, jeżeli wyrazi na to zgodę, a w przypadku braku takiej zgody - adwokat, radca prawny lub doradca podatkowy. Innym rodzajem pełnomocnictwa, obowiązującym u podstaw prawa upadłościowego jest prokura[15]. Z uwagi na swoiste cechy odrębności tej instytucji dogłębna analiza prawna na jej temat powinna zostać objęta odrębnym opracowaniem.

[13] R. Kędziora, Kodeks postępowania administracyjnego – komentarz, Warszawa 2011, s. 238

[14] t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2651, 2707, z 2023 r. poz. 180, 326, 511, 556, 614, 1059, 1193, 1234

[15] zob. F. Zedler, Zarys prawa upadłościowego, Warszawa 2016

3. Charakter prawny instytucji głosowania przez pełnomocnika

Podjmując analizę normatywną dotyczącą instytucji głosowania przez pełnomocnika w prawie wyborczym konieczne było zwrócenie uwagi na paradygmat pełnomocnictwa oraz rozumienie pełnomocnika w polskim systemie prawnym. Komparatystyczne ujęcie tej problematyki umożliwia prawidłową wykładnię źródeł prawa w zakresie analizowanej instytucji. Zredukowanie przeglądu przepisów wyłącznie do rozwiązań prawnych obowiązujących w kręgu prawa wyborczego dawałoby niepełny obraz istoty i znaczenia pełnomocnictwa oraz pełnomocnika w prawie polskim. Tylko u podstaw szerokiej interpretacji omówionej instytucji wyakcentowanie norm dotyczących głosowania przez pełnomocnika posiada sens i cel. A. Jackiewicz za G. Kryczeń wskazał, że: „taka metoda głosowania ma miejsce w prawie wyborczym takich państw, jak: Belgia, Francja, Ghana, Gruzja, Gujana, Hiszpania, Holandia, Łotwa, Mali, Szwecja i Wielka Brytania, przy czym ujęcie tego mechanizmu w poszczególnych państwach różni się kręgiem osób uprawnionych do udzielania pełnomocnictwa oraz jego przyjmowania, liczbą pełnomocnictw możliwych do przyjęcia przez jednego wyborcę, niejednakowym okresem ważności pełnomocnictwa i sposobem jego udzielania”[16].

Głosowanie przez pełnomocnika w Polsce zostało wprowadzone do przepisów prawa wyborczego przed wyborami prezydenckimi i samorządowymi w 2010 roku. Stanowiło ono alternatywę dla starszych wyborców, którzy nie mogli samodzielnie udać się do urn wyborczych. Niemniej jednak w doktrynie prawniczej dostrzega się zarzuty formułowane wobec tej instytucji polegające na naruszeniu wymogu zachowania wyborów bezpośrednich. Wyborcy umocowując prawnie osoby do głosowania w ich imieniu nie realizują zasady bezpośredniości. Jednak na ten temat wypowiedziała się judykatura. Zdaniem Sądu Najwyższego w Warszawie wyrażonym w postanowieniu[17] instytucje głosowania przez pełnomocnika i korespondencyjnie **są zgodne z zasadą równości praw wyborczych oraz z zasadą bezpośredniości wyborów**. Z uzasadnienia orzeczenia wynika, że przepisy dotyczące instytucji pełnomocnika są zgodne z zasadą równości praw wyborczych oraz z zasadą bezpośredniości wyborów. Głosowanie przez pełnomocnika jest jedną z alternatywnych form głosowania, a tym samym jest dodatkową gwarancją korzystania przez obywateli z czynnego prawa wyborczego; nie oznacza przeniesienia na pełnomocnika praw wyborczych przysługujących osobie, która pełnomocnictwa udziela. Pełnomocnictwo obejmuje upoważnienie pełnomocnika do oddania głosu w wyborach zgodnie z wolą mocodawcy i w jego imieniu. Brak możliwości kontroli czynności dokonanej przez pełnomocnika, czyli treści oddanego głosu, wynika z zasady tajności głosowania i rodzi konieczność oparcia pełnomocnictwa na relacji szczególnego zaufania między wyborcą i jego pełnomocnikiem. Głosowanie przez pełnomocnika ułatwia (a niekiedy nawet umożliwia) udział w wyborach osobom niepełnosprawnym lub w podeszłym wieku, przerzucając jednak na nie ciężar znalezienia osoby godnej zaufania. Głosowanie przez pełnomocnika przyjęte jest w innych państwach Unii (Belgia, Francja, Holandia czy Wielka Brytania). Instytucja pełnomocnika do oddania głosu jest zgodna z zasadą bezpośredniości wyborów. Już poprzednie przepisy zezwalały wyborcy niepełnosprawnemu na uzyskanie pomocy innej osoby przy akcie głosowania, z wykluczeniem członków komisji wyborczej i mężów zaufania. Głosowanie przez pełnomocnika nie jest też sprzeczne z zasadą równości wyborów w sensie formalnym. Pełnomocnik oddaje głos w imieniu wyborcy, a nie swoim. Zobowiązany jest do głosowania zgodnie z wolą wyborcy – mocodawcy. Regulacja instytucji pełnomocnika do oddania głosu stanowi ustawowo dokładnie wytyczony wyjątek od zasady zapisanej w art. 38 § 1 Kodeksu wyborczego, że w wyborach powszechnych głosuje się osobiście. Pełnomocnictwa może udzielić wyborca o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Głosowanie przez pełnomocnika jest ściśle sformalizowane i jednocześnie zawiera zabezpieczenia przed możliwymi nadużyciami instytucji pełnomocnika do oddania głosu.

[16] A. Jackiewicz, Głosowanie korespondencyjne oraz głosowanie przez pełnomocnika jako alternatywne metody głosowania w świetle polskiego Kodeksu wyborczego [w:] Białostockie Studia Prawnicze, z. 20/A, Białystok 2016, s. 278

[17] Postanowienie SN w Warszawie z dnia 4 listopada 2011 r. III SW 67/11, Legalis nr 473648

W świetle dotychczasowej egzegezy tematyki przedstawicielstwa prawnego charakter prawny instytucji głosowania przez pełnomocnika kształtuje się odrębnie. Podstawę prawną stanowi ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. - Kodeks wyborczy^[18]. Stosowanie do treści przepisu art. 54 i nast. wymienionej ustawy wyborca niepełnosprawny o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych może udzielić pełnomocnictwa do głosowania w jego imieniu w wyborach, zwanego dalej „pełnomocnictwem do głosowania”. Przepis ten posiada również zastosowanie w stosunku do osoby, która najpóźniej w dniu głosowania kończy 60 lat. Niemniej głosowanie za pośrednictwem pełnomocnika jest wyłączone w przypadku głosowania w obwodach głosowania utworzonych w zakładzie leczniczym, domu pomocy społecznej, zakładzie karnym i areszcie śledczym oraz w oddziale zewnętrznym takiego zakładu i aresztu, jeżeli w dniu wyborów będzie w nim przebywać co najmniej 15 wyborców, a także w domach studenckich oraz w obwodach głosowania utworzonych za granicą oraz na polskich statkach morskich.

Na skutek nowelizacji wymienionej ustawy pełnomocnikiem może być osoba posiadająca prawo wybierania. Nie może być nim osoba wchodząca w skład obwodowej komisji wyborczej właściwej dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania, a także mężowie zaufania, jak również kandydaci w danych wyborach. Pełnomocnictwo do głosowania można przyjąć tylko od jednej osoby z zastrzeżeniem, że można przyjąć od dwóch osób, jeżeli co najmniej jedną z nich jest wstępny, zstępny, mąż, siostra lub osoba pozostająca w stosunku przysposobienia, opieki lub kurateli w stosunku do pełnomocnika. Warto dostrzec, iż ciekawym rozwiązaniem prawnym na gruncie prawa wyborczego pozostaje instytucja męża zaufania. Stosownie do treści przepisu art. 103a § 3 i 5 analizowanej ustawy mężem zaufania może być osoba mająca czynne prawo wyborcze do Sejmu, która nie kandyduje w wyborach, ani nie jest komisarzem wyborczym, pełnomocnikiem wyborczym, pełnomocnikiem finansowym, urzędnikiem wyborczym lub członkiem komisji wyborczej. W tym miejscu prawodawca stworzył definicję legalną wymienionego pojęcia. Funkcja męża zaufania wygasa w przypadku: zrzeczenia się funkcji, śmierci, podpisania zgody na zgłoszenie do komisji wyborczej, kandydowania w wyborach bądź objęcia funkcji pełnomocnika, komisarza wyborczego, urzędnika wyborczego lub odwołania.

Mąż zaufania ma prawo:

- być obecny podczas wszystkich czynności komisji, do której został wyznaczony, w szczególności przy przekazywaniu protokołu przez obwodową komisję wyborczą, przekazywaniu danych z protokołu przez rejonową komisję wyborczą, sprawdzaniu pod względem arytmetycznej poprawności ustalenia wyników głosowania przez pełnomocników oraz sprawdzaniu prawidłowości ustalenia wyników głosowania i wprowadzania danych do sieci elektronicznego przesyłania danych,
- być obecnym w lokalu wyborczym w czasie przygotowania do głosowania, głosowania, ustalania wyników głosowania i sporządzania protokołu,
- wносить do protokołu uwagi, z wymienieniem konkretnych zarzutów,
- być obecnym przy przewożeniu i przekazywaniu protokołu do właściwej komisji wyborczej wyższego stopnia.

[18] t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1277, 2418, z 2023 r. poz. 497

Wymienione podmioty prawne zostały również zauważone przez doktrynę prawniczą. M. Wrzalik zaznaczyła, iż: „Instytucja mężów zaufania, na gruncie Kodeksu wyborczego, powołana jest do osobistego nadzorowania wszystkich czynności obwodowej komisji wyborczej (...) instytucja mężów zaufania daje możliwość współpracy między organami administracji wyborczej, organami wymiaru sprawiedliwości: Sądem Najwyższym i sądami okręgowymi a obywatelami, którzy przyjmując rolę mężów zaufania, stają się jednoosobowymi kontrolerami rzetelności przebiegu głosowania i ważności wyborów”[19]

Pełnomocnictwa do głosowania udziela się przed wójtem lub przed innym pracownikiem urzędu gminy upoważnionym przez wójta do sporządzania aktów pełnomocnictwa do głosowania. Akt pełnomocnictwa do głosowania sporządza się na wniosek wyborcy wniesiony do wójta gminy, w której wyborca jest ujęty w obwodzie głosowania właściwym dla adresu zameldowania na pobyt stały lub adresu stałego zamieszkania, najpóźniej w 9 dniu przed dniem wyborów. Przedmiotowy wniosek może być złożony: ustnie lub na piśmie utrwalonym w postaci papierowej, opatrzonym własnoręcznym podpisem bądź elektronicznej, opatrzonym kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, przy użyciu usługi elektronicznej udostępnionej przez ministra właściwego do spraw informatyzacji, po uwierzytelnieniu tej osoby w sposób określony w art. 20a ust. 1 ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne[20]. Do wskazanego wniosku załącza się: kopię aktualnego orzeczenia właściwego organu orzekającego o ustaleniu stopnia niepełnosprawności osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania oraz pisemną zgodę osoby mającej być pełnomocnikiem, zawierającą jej nazwisko i imię (imiona) oraz adres zamieszkania, a także nazwisko i imię (imiona) osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania. W wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej oraz w wyborach wójta, akt pełnomocnictwa sporządza się na pierwsze oraz ponowne głosowanie odrębnie. Akt pełnomocnictwa do głosowania po sprawdzeniu, na podstawie dostępnych urzędowo dokumentów, danych zawartych we wniosku niezwłocznie sporządza się w trzech egzemplarzach, z których po jednym otrzymują udzielający pełnomocnictwa do głosowania i pełnomocnik, a trzeci egzemplarz pozostaje w urzędzie gminy. Akt ten jest sporządzany w miejscu zamieszkania wyborcy udzielającego pełnomocnictwa do głosowania wskazanym we wniosku. Może być on również sporządzony na obszarze gminy poza miejscem zamieszkania wyborcy udzielającego pełnomocnictwa do głosowania, jeżeli wyborca zwróci się o to we wniosku. Gmina prowadzi wykaz sporządzonych dokumentów. Przepisy obowiązującego kodeksu wyborczego przewidują procedurę uzupełnienia braków formalnych. Zgodnie z treścią przepisu art. 57 tego kodeksu jeżeli wniosek o sporządzenie aktu pełnomocnictwa do głosowania nie spełnia warunków ustawowych wójt, w terminie 3 dni od dnia otrzymania wniosku wzywa wyborcę do usunięcia wad wniosku w terminie 3 dni. Jeżeli wad nie można usunąć albo nie zostały one usunięte w terminie wójt odmawia sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania. Odmowę sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania, wraz z uzasadnieniem, doręcza się niezwłocznie wyborcy. Ustawa wprost nie przewiduje prawnej formy działania administracji publicznej w zakresie odmowy sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania. Artykuł 61 ustawy zawiera delegację dla ministra właściwego do spraw administracji publicznej do wydania rozporządzenia w zakresie szczegółowego trybu postępowania w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania, wzorów: wniosku o sporządzenie aktu pełnomocnictwa do głosowania, zgody na przyjęcie pełnomocnictwa do głosowania i aktu pełnomocnictwa do głosowania, a także wzoru i sposobu prowadzenia oraz aktualizacji wykazu sporządzanych aktów pełnomocnictwa do głosowania, tak aby zapewnić sprawność i rzetelność postępowania oraz wiarygodność aktu pełnomocnictwa do głosowania.

[19] M. Wrzalik, Instytucja mężów zaufania w polskim prawie wyborczym [w:] Zeszyt Studencki Kół naukowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu nr 5, Poznań 2015, s. 221-223

[20] t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 57, 1123, 1234

W ten sposób na podstawie ustawy uchwalono rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 lipca 2011 r. w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania w wyborach: do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz wójtów, burmistrzów i prezydentów miast[21]. Akt wykonawczy stanowi doprecyzowanie norm kodeksowych w przypadkach, w których ustawa milczy na temat procedowania w zakresie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania. I tak, wniosek składa się na formularzu stanowiącym załącznik do rozporządzenia, w wyborach: do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Jeżeli wyborca nie może lub nie umie złożyć podpisu, wniosek podpisuje osoba, która wyraziła zgodę na przyjęcie pełnomocnictwa do głosowania. O ile we wniosku nie zostanie zastrzeżone inaczej, w postępowaniu w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania, wyborcę reprezentuje osoba, która wyraziła zgodę na przyjęcie pełnomocnictwa do głosowania. Wezwanie do usunięcia wad wniosku obok wskazania wad wniosku, powinno zawierać pouczenie o tym, że ich nieusunięcie w terminie 3 dni od dnia otrzymania wezwania będzie skutkowało odmową sporządzenia aktu pełnomocnictwa. Odmowę sporządzenia aktu pełnomocnictwa sporządza się na piśmie. Oznacza to, że w przypadku negatywnego rozpatrzenia wniosku przepisy nie wymagają zastosowania decyzji administracyjnej. W przypadku, gdy wniosek spełnia warunki formalne, wójt lub inny upoważniony pracownik urzędu gminy niezwłocznie uzgadnia z wyborcą lub osobą, która wyraziła zgodę na przyjęcie pełnomocnictwa, termin sporządzenia aktu pełnomocnictwa. W razie braku uzgodnienia terminu, termin wyznacza wójt lub inny upoważniony pracownik urzędu gminy. Przed uzgodnionym lub wyznaczonym terminem sporządzenia aktu pełnomocnictwa wójt lub inny upoważniony pracownik urzędu gminy sporządza w 3 egzemplarzach projekt aktu pełnomocnictwa, nadając mu kolejny niepowtarzalny numer wykazu. W przypadku, gdy w uzgodnionym lub wyznaczonym terminie sporządzenie aktu pełnomocnictwa nie jest możliwe z powodu nieobecności wyborcy, wniosek pozostawia się bez rozpoznania w aktach sprawy. Wyborca obowiązany jest przed sporządzeniem aktu pełnomocnictwa potwierdzić w sposób niebudzący wątpliwości, przed wójtem lub innym upoważnionym pracownikiem urzędu gminy, wolę udzielenia pełnomocnictwa osobie, która wyraziła zgodę na jego przyjęcie. Niepotwierdzony wniosek pozostawia się bez rozpoznania w aktach sprawy. W sytuacji pozostawienia wniosku bez rozpoznania w aktach sprawy wpis w wykazie powstały w związku ze sporządzeniem projektu aktu pełnomocnictwa przekreśla się, czyniąc adnotację o przyczynach wykreślenia. Przed udzieleniem pełnomocnictwa wyborca lub osoba, która wyraziła zgodę na przyjęcie pełnomocnictwa, obowiązani są do sprawdzenia poprawności danych zawartych w projekcie aktu pełnomocnictwa. Stwierdzone oczywiste omyłki lub błędy pisarskie prostuje wójt lub inny upoważniony pracownik urzędu gminy, czyniąc stosowne adnotacje na wszystkich egzemplarzach aktu pełnomocnictwa. Wyborca, udzielając pełnomocnictwa, składa podpis na przygotowanych projektach aktu pełnomocnictwa w obecności wójta lub innego upoważnionego pracownika urzędu gminy, który potwierdza ten fakt przez złożenie własnego podpisu. Wolę udzielenia pełnomocnictwa przez wyborcę niemogącego lub nieumiejącego złożyć podpisu stwierdza przez złożenie własnego podpisu wójt lub inny upoważniony pracownik urzędu gminy, o ile wola wyborcy została potwierdzona w sposób niebudzący wątpliwości. Akt pełnomocnictwa przeznaczony dla osoby, która wyraziła zgodę na przyjęcie pełnomocnictwa, doręcza się tej osobie w miejscu jego sporządzenia albo, w zależności od wskazania w zgodzie na przyjęcie pełnomocnictwa, pozostawia do odbioru w urzędzie gminy lub doręcza pod wskazany adres. W razie niewskazania miejsca doręczenia pełnomocnictwa lub nieobecności osoby, która wyraziła zgodę na jego przyjęcie, przy sporządzaniu aktu pełnomocnictwa, akt ten pozostawia się do odbioru w urzędzie gminy.

[21] Dz. U. 2022 poz. 1781

Wykaz sporządzonych aktów pełnomocnictwa prowadzi urząd gminy oddzielnie dla poszczególnych wyborów w postaci księgi lub w formie elektronicznej. Niezależnie od wykazu prowadzi się akta obejmujące dokumenty dotyczące postępowania w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa.

Wyborca ma prawo do cofnięcia udzielonego pełnomocnictwa do głosowania. Cofnięcie pełnomocnictwa do głosowania następuje przez złożenie najpóźniej na 2 dni przed dniem wyborów stosownego oświadczenia wójtowi gminy, w której sporządzono akt pełnomocnictwa do głosowania, lub doręczenie takiego oświadczenia właściwej obwodowej komisji wyborczej w dniu głosowania. Jednak pełnomocnictwo do głosowania wygasa z mocy prawa w przypadku śmierci lub utraty prawa wybierania przez udzielającego pełnomocnictwa do głosowania lub pełnomocnika, nabycia statusu osoby wchodzącej w skład obwodowej komisji wyborczej właściwej dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania, mężowie zaufania lub kandydata w danych wyborach bądź wskutek wcześniejszego głosowania osobistego przez osobę udzielającą pełnomocnictwa do głosowania. Fakt cofnięcia lub wygaśnięcia pełnomocnictwa do głosowania przed przekazaniem spisu wyborców przewodniczącemu właściwej obwodowej komisji wyborczej odnotowuje w spisie wyborców wójt, a po przekazaniu spisu – obwodowa komisja wyborcza właściwa dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania.

Dość wyraźnie kształtuje się procedura wyborcza głosowania przez pełnomocnika. Przed przystąpieniem do głosowania pełnomocnik okazuje obwodowej komisji wyborczej dokument umożliwiający stwierdzenie jego tożsamości oraz akt pełnomocnictwa do głosowania. Obwodowa komisja wyborcza odnotowuje nazwisko i imię (imiona) pełnomocnika wyborcy w spisie wyborców w rubryce „uwagi” odpowiadającej pozycji, pod którą umieszczono nazwisko wyborcy, wraz z oznaczeniem „pełnomocnik”, a akt pełnomocnictwa do głosowania załącza do spisu wyborców. Pełnomocnik potwierdza otrzymanie karty do głosowania własnym czytelnym podpisem w rubryce spisu przeznaczony na potwierdzenie otrzymania karty do głosowania przez wyborcę udzielającego pełnomocnictwa do głosowania. W przypadku, gdy pełnomocnictwo do głosowania zostało cofnięte lub wygastło obwodowa komisja wyborcza odmawia wydania pełnomocnikowi karty do głosowania i zatrzymuje akt pełnomocnictwa do głosowania. Czynności związane ze sporządzeniem aktu pełnomocnictwa do głosowania są zadaniem zleconym gminy i są wolne od opłat. Pełnomocnik nie może pobierać od udzielającego pełnomocnictwa do głosowania żadnych opłat za głosowanie w jego imieniu w wyborach. Zakazane jest również udzielanie pełnomocnictwa do głosowania w zamian za jakąkolwiek korzyść majątkową lub osobistą. Normy prawa wyborczego w zakresie instytucji głosowania przez pełnomocnika przewidują sankcje karne. Wedle treści przepisu art. 511 obowiązującego kodeksu wyborczego, kto pobiera od udzielającego pełnomocnictwa do głosowania opłatę za głosowanie w jego imieniu – podlega karze grzywny. Stosownie z kolei do treści przepisu art. 512 tej ustawy, kto udziela pełnomocnictwa do głosowania w zamian za jakąkolwiek korzyść majątkową lub osobistą – podlega karze aresztu albo grzywny.

4. Podsumowanie

W kontekście powyższej analizy nasuwają się istotne wnioski. Instytucja głosowania przez pełnomocnika w polskim systemie prawnym posiada ponad dziesięcioletnią tradycję. Instytucja szeroko rozumianego przedstawicielstwa z kolei wywodzi się z prawa antycznego. Dość wyraźnie osadziła się ona w prawie cywilnym, karnym oraz administracyjnym. Wprowadzenie do prawa polskiego instytucji głosowania przez pełnomocnika otworzyło przed wyborcami możliwości faktycznego udziału w wyborach osobom starszym, które nie mogą samodzielnie głosować w wyborach ze względów zdrowotnych. Co więcej, w skutek wprowadzenia alternatywnej wobec tradycyjnej formy głosowania, wybory stały się bardziej dostępne dla osób niepełnosprawnych. Za potrzebą nowelizacji prawa wyborczego tworzącą model głosowania przez pełnomocnika przemawiały również względy harmonizacji przepisów prawa z normami ponad krajowymi oraz dostosowania standardów prawnych do potrzeb społecznych. W związku z nadchodzącym terminem wyborów parlamentarnych przypadający na jesień 2023 roku oraz wobec spodziewanych wyborów samorządowych wiosną 2024 roku instytucja głosowania przez pełnomocnika jest koniecznym rozwiązaniem prawnym w Polsce.

Bibliografia

Jackiewicz A., Głosowanie korespondencyjne oraz głosowanie przez pełnomocnika jako alternatywne metody głosowania w świetle polskiego Kodeksu wyborczego [w:] Białostockie Studia Prawnicze, z. 20/A, Białystok 2016
Kędziora R., Kodeks postępowania administracyjnego – komentarz, Warszawa 2011
Kolańczyk K., Prawo rzymskie, Warszawa 1986, podobnie: S. Gołąb, O pełnomocnikach w procesie cywilnym, Warszawa 1938.
Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2017
Szarek R., Z problematyki pełnomocnika w procesie karnym [w:] Palestra 16/5, Warszawa 1972
Wrzałik M., Instytucja mężów zaufania w polskim prawie wyborczym [w:] Zeszyt Studencki Kół naukowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu nr 5, Poznań 2015
Zedler F., Zarys prawa upadłościowego, Warszawa 2016

Wykaz aktów prawnych

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. - Kodeks wyborczy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1277, 2418, z 2023 r. poz. 497)
Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 57, 1123, 1234)
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, 1855, 2582, 2600, z 2023 r. poz. 289, 535, 818)
Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2651, 2707, z 2023 r. poz. 180, 326, 511, 556, 614, 1059, 1193, 1234)
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, 1981, 2052, 2262, 2270, 2289, 2328, 2459, z 2022 r. poz. 1, 366, 480, 807, 830, 974, 1098, 1301, 1371, 1692, 1855, 1967, 2127, 2140, 2180, 2339, 2436, 2600, 2687, z 2023 r. poz. 289, 326, 403, 535, 556, 614, 739, 803, 852).
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360, 2337, 2339, z 2023 r. poz. 326, 1285)
Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 775)
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 lipca 2011 r. w sprawie sporządzenia aktu pełnomocnictwa do głosowania w wyborach: do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz wójtów, burmistrzów i prezydentów miast (Dz. U. 2022 poz. 1781)

Wykaz orzecznictwa

Wyrok SN w Warszawie z dnia 15 września 2020 r., II CSK 98/20, Legalis nr 2473380
Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 11 marca 2015 r., II AKa 10/15, Legalis nr 1213644
Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 15 stycznia 2014 r., I ACa 1318/13, Legalis nr 1049714
Postanowienie SO w Warszawie z dnia 12 października 2022 r. XXIII Zs 78/22, Legalis nr 2878108
Postanowienie Sądu Najwyższego w Warszawie z dnia 16 czerwca 2021 r., I NSP 57/21, Legalis nr 2667911
Postanowienie SN w Warszawie z dnia 4 listopada 2011 r. III SW 67/11, Legalis nr 473648

O AUTORZE

dr Mariusz Paradowski - doktor nauk prawnych, kwalifikacje III stopnia uzyskał na Wydziale Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. Dysertację doktorską pt. Pozwolenie budowlane napisał pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Józefa Filipka. Był słuchaczem studiów podyplomowych z zakresu prawa, ekonomii i pedagogiki: w Warszawskiej Szkole Zarządzania – Szkole Wyższej w Warszawie, Wyższej Szkole Ekonomii i Innowacji w Lublinie, Politechnice Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie, Politechnice Częstochowskiej oraz Wyższej Szkole Zarządzania w Częstochowie. Studia magisterskie ukończył na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Opinie wyrażone w powyższym tekście mają charakter autorski i nie należy ich traktować jako stanowiska Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Reguńskiego.

.....
Warszawa, wrzesień 2023
www.frdl.org.pl

Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Reguńskiego
ul. Żurawia 43, 00-680 Warszawa